

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

КОНЯХІНА Т. В.

УДК 504

Коняхіна Т. В. Нормативно-правове забезпечення реалізації економічного механізму природокористування

У статті розкрито структуру сучасного правового механізму охорони навколишнього природного середовища; систематизовано джерела вітчизняного екологічного права, надано їх стислу характеристику; досліджено пріоритетні цілі та завдання громадських організацій у сфері природокористування; визначено зв'язок національного та міжнародного правового механізму природокористування. Результатом дослідження є вдосконалення науково-методичного підходу до забезпечення єдиного принципу щодо нормопроекткування у сфері охорони навколишнього природного середовища на основі систематизації вихідних принципів функціонування міжнародного еколого-правового механізму (принцип запобігання, принцип причинності, принцип «винуватець забруднень платить», принцип проникності, принцип економічної ефективності в процесі розробки та реалізації екологічної політики держави, принцип суспільної справедливості, принцип субсидіарності) для оптимізації національного правового механізму еколого-економічних відносин.

Ключові слова: механізм правового регулювання, джерела екологічного права, природоресурсне законодавство, міжнародне право навколишнього середовища, правовий механізм еколого-економічних відносин.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 10.

Коняхіна Тетяна В'ячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Донецький державний університет управління (вул. Челюскінців, 163а, Донецьк, 83050, Україна)

E-mail: tatyana.scorpio@mail.ru

УДК 504

Коняхина Т. В. Нормативно-правовое обеспечение реализации экономического механизма природопользования

В статье раскрыта структура современного правового механизма охраны окружающей природной среды; систематизированы источники отечественного экологического права, представлена их краткая характеристика; исследованы приоритетные цели и задачи общественных организаций в сфере природопользования; определена связь национального и международного правового механизма природопользования. Результатом исследования является совершенствование научно-методического подхода к обеспечению единого принципа нормопроектирования в сфере охраны окружающей природной среды на основе систематизации исходных принципов функционирования международного эколого-правового механизма (принцип предотвращения, принцип причинности, принцип «виновник загрязнения платит», принцип проницаемости, принцип экономической эффективности в процессе разработки и реализации экологической политики государства, принцип общественной справедливости, принцип субсидиарности) для оптимизации национального правового механизма эколого-экономических отношений.

Ключевые слова: механизм правового регулирования, источники экологического права, природоресурсное законодательство, международное право окружающей среды, правовой механизм эколого-экономических отношений.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 10.

Коняхина Татьяна Вячеславовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, Донецкий государственный университет управления (ул. Челюскинцев, 163а, Донецк, 83050, Украина)

E-mail: tatyana.scorpio@mail.ru

UDC 504

Konyakhina T. V. Regulatory Provision of Realisation of the Economic Mechanism of Nature Management

The article shows the structure of the modern legal mechanism of environmental protection, systemises sources of the domestic ecological law, provides their brief characteristics, studies priority goals and tasks of public organisations in the sphere of nature management, identifies connection between the national and international legal mechanisms of nature management. The result of the study is improvement of scientific and methodical approach to ensuring of a common principle of developing norms in the sphere of environmental protection on the basis of systematisation of original principles of functioning of the international ecological and legal mechanism (prevention principle, causality principle, "polluter pays" principle, permeability principle, principle of economic effectiveness in the process of development and realisation of ecological policy of the state, social fairness principle and subsidiarity principle) for optimisation of the national legal mechanism of ecological and economic relations.

Key words: mechanism of legal regulation, sources of ecological law, legislation on natural resources, international environmental law, legal mechanism of ecological and economic relations.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 10.

Konyakhina Tetyana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Management, Donetsk State University of Management (ul. Chelyuskintsev, 163a, Donetsk, 83050, Ukraine)

E-mail: tatyana.scorpio@mail.ru

Система регулювання еколого-економічних відносин природокористування насамперед реалізується за допомогою комплексів взаємопов'язаних організаційних економічних, політичних, технічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення збалансованого розвитку суспільства і природи на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Треба відмітити, що одним із важливих засобів реалізації економічного механізму оптимізації та регулювання еколого-економічних відносин природо-

користування є механізм нормативно-правового забезпечення (або механізм правового регулювання).

Проблематика вдосконалення екологічного законодавства та економіко-правового механізму природокористування протягом тривалого періоду часу успішно розроблялася представниками різних наукових шкіл і течій у працях, а саме: В. Андрейцевим, Б. Буркинським, В. Бурковим, С. Васильченком, Т. Галушкіною, Н. Данилюк, О. Поповою, О. Саксоною, І. Синякевичем, Г. Федиником, Ю. Шемшученком, Е. Лука, Ф. Сендс та ін. Саме

роботи даних авторів зробили вирішальний вплив на формування поглядів, висловлюваних у представленому дослідженні. Незважаючи на різноманітність напрямів методологічних досліджень правового механізму природокористування, їх зміст можна звести до наукового пошуку найбільш пріоритетних з точки зору еколого-економічних інтересів варіанту дій. Також необхідно констатувати недостатній ступінь вивченості проблеми вибору принципів оптимізації екологічного законодавства.

Мета статті – аргументування науково-методичного підходу до забезпечення оптимізації національного правового механізму еколого-економічних відносин на основі систематизації вихідних принципів функціонування міжнародного еколого-правового механізму.

Механізм правового регулювання – сукупність юридичних засобів (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, юридичні факти, владні акти правозастосовних органів, організаційна діяльність держави та її органів), за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин. Достатність цих коштів, їх якість є умовою ефективної дії права [5, с. 53]. Цей механізм дозволяє [6, с. 175]: забезпечити комплексний вплив різних засобів на суспільні відносини, поведінку людей; показати динаміку права, механізм його реального функціонування; виявити специфічні функції та регулятивні можливості кожного з явищ правової дійсності, його зв'язку з іншими правовими явищами і процесами. Вирішальну роль у впровадженні цього механізму відіграє держава, створюючи відповідні умови, коли поєднуються як державні інтереси, так і інтереси суб'єктів господарювання, забезпечується сталий розвиток економічної та екологічної політики. Завдання правового регулювання у цьому контексті полягає в тому, щоб допомогти розв'язати конфлікт економічних та екологічних інтересів, зробивши екологічно некоректну діяльність не вигідною також і економічно, а дотримання екологічних вимог у господарській діяльності економічно вигідним. Такий підхід має стати основою екологічної політики держави як системи намірів, програм та засобів їх реалізації з метою досягнення цілей охорони навколишнього природного середовища.

Основою реалізації правового механізму регулювання еколого-економічних відносин природокористування є джерела екологічного права, а саме: Конституція України, Закони та інші нормативно правові акти [8, с. 64]. Аналіз даних джерел показав таке. Конституція України як Основний Закон держави є політико-правовим актом, що має найвищу юридичну силу. В екологічному аспекті Конституція є основою для формування екологічної політики і реалізації екологічної функції держави. На конституційному рівні закріплені обов'язки держави щодо охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки (ст. 16), прав власності на природні ресурси (ст. 13), права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50). Водночас Основний Закон покладає на кожного обов'язок не заподіювати шкоду природі та відшкодувати завдані їй збитки (ст. 66). Ряд норм Конституції визначають основи діяльності й компетенцію державних органів у екологіч-

ній сфері (Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України), в тому числі шляхом прийняття ними відповідних нормативно-правових актів (ст.ст. 92, 106, 116 та ін.). Норми Конституції України є нормами прямої дії. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції й повинні відповідати їй (ст. 8) [7, с. 49]. Це конституційне положення повною мірою стосується й актів екологічного права.

Угалузі екологічного права діють чотири природо-ресурсні кодекси – Земельний, Водний, Лісовий та Кодекс України про надра. Ними регламентуються відносини щодо використання й охорони відповідно землі, вод, лісів і надр. Кодекси мають системотворююче значення для земельного, водного, лісового та гірничого законодавства. Центральне місце у системі екологічного законодавства, що регулює охорону навколишнього природного середовища як інтегрованого об'єкта, посідає Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. Він складається з преамбули та 16 розділів і визначає концептуальні засади правового регулювання екологічних відносин – завдання та основні принципи охорони навколишнього природного середовища, право власності на природні ресурси та їх використання, екологічні права та обов'язки громадян, повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування у галузі охорони навколишнього природного середовища, спостереження, прогнозування, облік та інформування, стандартизація і нормування у галузі охорони навколишнього природного середовища, відповідальність за порушення екологічного законодавства тощо [4; 7]. Система законів України з охорони навколишнього середовища та природокористування представлено в *табл. 1*.

Аналіз правового регулювання екологічних відносин в Україні засвідчує, що законам і кодексам належить провідне місце. При цьому йдеться не лише про закони спеціального екологічного призначення («Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про екологічний аудит» тощо), а й про закони загального характеру, які також належать до джерел екологічного права. Значну кількість екологічних норм містять, зокрема, закони України «Про власність» (1991), «Про підприємства в Україні» (1991), «Про зовнішньоекономічну діяльність» (1991), «Про транспорт» (1994), «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (1994), «Про туризм» (2003) та інші [5, с. 101].

Екологічна ситуація та зростання свідомості і активності населення обумовили те, що в Україні існує понад 20 екологічних організацій, асоціацій та груп національного рівня та понад 300 – місцевого. Серед них Українське товариство охорони природи, Українське товариство мисливців і рибалок, асоціація «Зелений світ», республіканські ботанічні, орнітологічні, географічні, гідро-екологічні товариства, Українська молодіжна екологічна ліга, Національний екологічний центр, Українська екологічна академія наук, Всеукраїнська екологічна ліга та ін. Для взаємодії з ними при Мінприроди створено Громадську екологічну раду [6, с. 97].

Характеристика системи екологічного законодавства України (складено за [1, 2, 3, 4, 7])

Назва закону	Номер та дата прийняття	Змістовна сутність
1	2	3
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»	№ 1264-XII від 25.06.1991	Регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною
Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»	№ 2818-VI від 21.12.2010	Алгоритм впровадження державної екологічної політики на галузевому (секторальному) рівні, інструменти впровадження екологічної політики в галузевий та регіональний розвиток
Закон України «Про охорону атмосферного повітря»	№ 2707-XII від 16.10.1992	Установлення єдиних для України нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря, до яких відносяться гранично допустимі концентрації (ГПК) забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, іонізуючого й іншого видів шкідливого фізичного і біологічного впливу на атмосферне повітря; установлення більш твердих екологічних нормативів для атмосферного повітря курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних і інших районів, де пред'являються підвищені вимоги до якості повітряного середовища
Закон України «Про відходи»	№ 187/98-ВР від 05.03.1998	Визначення основних принципів державної політики у сфері поводження з відходами; правове регулювання відносин щодо діяльності у сфері поводження з відходами; визначення основних умов, вимог і правил щодо екологічно безпечного поводження з відходами, а також системи заходів, пов'язаних з організаційно-економічним стимулюванням ресурсозбереження; забезпечення мінімального утворення відходів, розширення їх використання у господарській діяльності, запобігання шкідливому впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини
Закон України «Про пестициди та агрохімікати»	№ 87/95-ВР від 02.03.1995	Регулювання правових відносин, що пов'язані з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, торгівлею та безпечним для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосуванням пестицидів і агрохімікатів, визначення прав і обов'язків підприємств, установ, організацій та громадян, а також повноваження органів державної виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері
Закон України «Про природно-заповідний фонд України»	№ 2456-XII, 16.06.1992	Визначення правових основ організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів
Закон України «Про екологічну мережу України»	№ 1864-IV від 24.06.2004	Регулювання суспільних відносин у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екомережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорони навколишнього природного середовища, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства
Закон України «Про тваринний світ»	№ 3042-XII від 03.03.1993	Регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення об'єктів тваринного світу; збереження та поліпшення середовища існування диких тварин; забезпечення умов збереження всього видового і популяційного різноманіття тварин
Закон України «Про рослинний світ»	№ 591-XIV від 09.04.1999	Регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростань

1	2	3
Закон України «Про мисливське господарство та полювання»	№ 1478-III від 22.02.2000	Визначення правових, економічних та організаційних засад діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства та полювання, забезпечення рівних прав усім користувачам мисливських угідь у взаємовідносинах з органами державної влади щодо ведення мисливського господарства, організації охорони, використання та відтворення тваринного світу
Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»	№ 2806-IV від 06.09.2005	Визначення правових та організаційних засад функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності і встановлення порядку діяльності дозвільних органів, уповноважених видавати документи дозвільного характеру, та адміністраторів

Для досягнення своїх статутних цілей і завдань, залучення широких верств населення до охорони довкілля та формування належної екологічної свідомості відповідні громадські організації мають право [6, с. 98]:

- ✦ вільного доступу до інформації про стан довкілля, джерела його забруднення, захворюваність населення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ст. 50 Конституції);
- ✦ розробляти і пропагувати свої природоохоронні програми;
- ✦ брати участь у розгляді радами, іншими органами місцевого самоврядування питань охорони навколишнього природного середовища, використання природних об'єктів і забезпечення екологічної безпеки або виступати з ініціативою винесення цих питань на місцеві і республіканські референдуми;
- ✦ проводити громадську екологічну експертизу в будь-якій сфері діяльності, що потребує екологічного обґрунтування, і публічні слухання або відкриті засідання щодо оцінки екологічної безпеки об'єктів експертизи;
- ✦ виконувати за власні кошти та з трудовою участю членів організацій роботи по охороні і відтворенню природних ресурсів, збереженню і покращенню стану навколишнього природного середовища;
- ✦ брати участь у проведенні державними органами спеціальної компетенції перевірок дотримання підприємствами, установами, організаціями та громадянами екологічного законодавства та попередження відповідних правопорушень. Громадський екологічний контроль здійснюється громадськими інспекторами з охорони навколишнього природного середовища на підставі відповідного Положення, затвердженого Мінекології 30 січня 2002 р., яким інспектори наділені певними контрольними повноваженнями;
- ✦ пред'являти до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, в тому числі здоров'ю громадян та майну громадських об'єднань;
- ✦ здійснювати співробітництво з міжнародними та іноземними неурядовими екологічними організаціями, які, до речі, відіграють значну роль

і мають великий вплив на суспільні процеси в розвинутих країнах.

Отже, нинішній стан довкілля, як підкреслюється в Основних напрямках державної політики України в галузі охорони природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки можна характеризувати як кризовий. Він формувався протягом тривалого періоду і причиною його було зневаження законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України. Розвиток суспільства на сучасному етапі настійно вимагає вироблення збалансованого підходу до вирішення не лише економічних та соціальних, а й екологічних проблем. Вирішення останніх нерозривно пов'язане з чітким визначенням місця і ролі економічних інтересів людей та їх синхронізацією з екологічними нормативами. Політика сталого розвитку повинна бути чітко спрямована на неухильне забезпечення тісного зв'язку економіки з екологічними потребами.

Розв'язання екологічних проблем у сучасний період не може бути забезпечене тільки національними заходами. Перевіченим засобом розв'язання цих та інших глобальних екологічних проблем є міжнародне співробітництво держав у галузі охорони навколишнього середовища, а нормативною базою такого співробітництва – міжнародне право навколишнього середовища (*International Environmental Law*) [9, с. 77; 10, с. 58].

Вивчення та узагальнення міжнародного досвіду правового регулювання природокористування та відносин у сфері охорони навколишнього середовища дозволяють систематизувати і розкрити основоположні принципи функціонування правового механізму еколого-економічних відносин:

- ✦ *принцип запобігання*, який вказує на превентивний характер політики оптимізації еколого-економічних відносин;
- ✦ *принцип причинності*, що означає попередження виникнення забруднень вже у їхніх витоків, насамперед шляхом введення нових технологій та продуктів сприятливих середовищі;
- ✦ *принцип «винуватець забруднень платить»*, який передбачає насамперед відповідальність суб'єктів, що викликали екологічний збиток;
- ✦ *принцип проникності*, що означає визнання вищою охорони середовища істотною складовою

частиною всіх інших областей національної та міжнародної політики;

- ✦ *принцип економічної ефективності в процесі розробки та реалізації екологічної політики держави* означає прагнення до отримання найбільш ефективних результатів з найменшими витратами;
- ✦ *принцип суспільної справедливості*, що має на меті пропорційне обкладання витратами з охорони навколишнього природного середовища окремі країни, відповідно до їх можливостями;
- ✦ *принцип субсидіарності*, який встановлює, що всі законодавчі та організаційні дії повинні прийматися на найнижчому рівні юрисдикції або управління, який забезпечить дієве та ефективне рішення даної проблеми.

Необхідність адаптації вітчизняної правової системи, у т. ч. законодавства, до міжнародних вимог є необхідним та актуальним у сфері охорони навколишнього середовища. Виділені принципи функціонування правового механізму еколого-економічних відносин покладено в основу цього процесу (рис. 1).

Проведені дослідження дозволяють сказати, що економіко-правовий механізм регулювання еколого-економічних відносин природокористування повинен передбачати рішення комплексних проблем різних рівнів: локального, національного, загальносвітового.

ВИСНОВКИ

Дослідження показали, що програми міжнародної екологічної політики на всіх етапах розвитку міжнарод-

них економічних відносин ґрунтувалися на застосуванні економічних і ринкових інструментів охорони середовища, формуванні системи екологічного партнерства між урядами, бізнесом і громадянами у сфері прийняття рішень, спрямованих на забезпечення екологічної якості промисловості, енергетики, транспорту, сільського господарства, туризму, тощо. Докладне вивчення численних законодавчих і нормативних актів у сфері формування вітчизняної та міжнародної еколого-економічної політики показало, що пріоритетною екологічною метою є забезпечення такого економічного зростання та підвищення рівня життя (споживання благ і послуг), які не вели б до погіршення стану середовища і гарантували б доступність її ресурсів для майбутніх поколінь.

Дослідження дозволило сформулювати вихідні принципи оптимізації національного правового механізму еколого-економічних відносин, а саме: принцип запобігання, принцип причинності, принцип «винуватець забруднень платить», принцип проникності, принцип економічної ефективності в процесі розробки та реалізації екологічної політики держави, принцип суспільної справедливості, принцип субсидіарності. Саме ці принципи, на яких функціонує міжнародне екологічне право, дозволять забезпечити єдині підходи до нормопроєктування у сфері охорони навколишнього природного середовища, а значить зменшити невідповідність вітчизняного та міжнародного правового механізму регулювання еколого-економічних відносин природокористування. ■

Рис. 1. Схема впливу принципів міжнародного екологічного права на національний правовий механізм у сфері охорони навколишнього природного середовища (складено автором)

ЛІТЕРАТУРА

1. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України – [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/pro_dozvil_nu_sistemu_u_sferi_gospodars_koi_diyal_nosti.htm

2. Про екологічну мережу України: Закон України – [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>

3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_12_21/an/15/T102818.html#15

4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_ohoronu_navkolishn_ogo_prirodnogo_seredoviwa.htm

5. **Андрейцев В. І.** Право екологічної безпеки: навчальний та науково-практичний посібник / В. І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – 332 с.

6. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.

7. **Лазор О.** Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади : монографія / О. Лазор. – Львів : Ліґа-прес, 2003. – 541 с.

8. **Costanza R.** An Introduction to Ecological Economics / R. Costanza. – Stuttgart : Lucius&Lucius, 2001. – 355 p.

9. **Louka E.** International Environmental Law / E. Louka. – Cambridge, 2006. – 496 p.

10. **Sands Ph.** Principles of International Environmental Law / 2nd Edition / Ph. Sands. – N.Y., 2003. – 422 p.

REFERENCES

Andreitsev, V. I. *Pravo ekolohichnoi bezpeky* [The right to environmental safety]. Kyiv: Znannia-Press, 2002.

Costanza, R. *An Introduction to Ecological Economics*. Stuttgart: Lucius&Lucius, 2001.

Ekolohichne pravo Ukrainy [Environmental law in Ukraine]. Kyiv: Yurydychna dumka, 2008.

[Legal Act of Ukraine]. http://kodeksy.com.ua/pro_ohoronu_navkolishn_ogo_prirodnogo_seredoviwa.htm

[Legal Act of Ukraine]. http://kodeksy.com.ua/pro_dozvil_nu_sistemu_u_sferi_gospodars_koi_diyal_nosti.htm

[Legal Act of Ukraine]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_12_21/an/15/T102818.html#15

Lazor, O. *Derzhavne upravlinnia u sferi realizatsii ekolohichnoi polityky v Ukraini* [The government in implementing environmental policy in Ukraine]. Lviv: Liha-pres, 2003.

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>

Louka, E. *International Environmental Law*. Cambridge, 2006.

Principles of International Environmental Law. N.Y., 2003.

Sands, Ph. *Principles of International Environmental Law*. N.Y., 2003.